

การศึกษาสภาพและแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน
ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก*
THE STUDY OF THE CURRENT SITUATION AND GUIDELINES FOR
INVITATIONAL SCHOOL ADMINISTRATION BASED ON LOCAL WISDOM
UNDER THE SECONDRY EDUCATIONAL SERVICE AREA OFFICE TAK

พิศาล นูชจันทร¹ และ วรินทร์ บูญยิ่ง²

Pisan Noochjan¹ and Varinthorn Boonying²

¹⁻³คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

¹⁻³Education Naresuan University, Thailand

Corresponding Author's Email: Pisann66@nu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา 48 คน และข้าราชการครูผู้สอน 260 คน รวม 308 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถามประมาณค่า 5 ระดับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า สภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.34, S.D. = 0.40) โดยด้านกระบวนการมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}$ = 4.36, S.D. = 0.41) และด้านสถานที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X}$ = 4.33, S.D. = 0.40) แนวทางการบริหารที่สำคัญประกอบด้วย 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านนโยบาย ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการออกแบบหลักสูตร 2) ด้านโปรแกรม บูรณาการแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่นและสื่อดิจิทัล 3) ด้านกระบวนการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนมีบทบาทขับเคลื่อนการเรียนรู้ 4) ด้านบุคคล ส่งเสริมเครือข่ายครู ชุมชนและปราชญ์ท้องถิ่น และ 5) ด้านสถานที่ พัฒนาโรงเรียนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน แนวทางดังกล่าวสะท้อนรูปแบบการบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วม บูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยี สืบสานอัตลักษณ์ท้องถิ่น และส่งเสริมผู้เรียนให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพในสังคมพหุวัฒนธรรม

คำสำคัญ: การบริหารสถานศึกษา, การศึกษาแบบเชิงชุมชน, ภูมิปัญญาท้องถิ่น

* Received 1 May 2025; Revised 13 May 2025; Accepted 25 May 2025

Abstract

This research aimed to 1) examine the current state of invitational school administration in promoting local wisdom under the Tak Secondary Educational Service Area Office, and 2) explore guidelines for such administration. The sample consisted of 48 school administrators and 260 teachers, totaling 308 participants. The research instrument was a five-point Likert scale questionnaire, and data were analyzed using mean and standard deviation.

The results revealed that the overall state of invitational school administration in promoting local wisdom was at a high level ($\bar{X}$ = 4.34, S.D. = 0.40). Among the five aspects, the process dimension had the highest mean score ($\bar{X}$ = 4.36, S.D. = 0.41), while the place dimension had the lowest ($\bar{X}$ = 4.33, S.D. = 0.40), but remained at a high level. The key guidelines for invitational school administration included five dimensions: 1) Policy: shifting from top-down management to facilitating community participation in curriculum design; 2) Program: integrating community-based learning resources and digital media to connect learning with local contexts; 3) Process: providing space for community involvement in driving learning activities; 4) People: fostering networks among teachers, communities, and local wisdom experts as learning resources; and 5) Place: developing schools as community learning centers with experiential learning spaces to preserve local identity and culture. These guidelines reflect an administrative model emphasizing participation, integration of local wisdom with technology, fostering cultural pride, and developing students as quality citizens in a multicultural society.

Keywords: School Administration, Invitational Education, Local Wisdom

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน ระบบการศึกษาต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียน และแนวทางการจัดการศึกษาทั้งในระดับชาติและนานาชาติ การปรับตัวของสถานศึกษาในบริบทดังกล่าวจึงไม่ใช่เพียงการพัฒนาทักษะด้านวิชาการเท่านั้น หากแต่ต้องมุ่งเน้นการพัฒนา “ทักษะชีวิตในศตวรรษที่ 21” ให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องได้อย่างมีคุณค่า มีจิตสาธารณะ และสามารถสร้างนวัตกรรม

หรือองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของตนเองได้อย่างสร้างสรรค์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2566)

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579 ได้กำหนดยุทธศาสตร์สำคัญในการปฏิรูปการศึกษา โดยเน้นให้ทุกภาคส่วนในสังคมมีส่วนร่วมในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาคนไทยให้มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา มีคุณธรรม จริยธรรม และดำรงชีวิตอย่างสมดุลบนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย รวมถึงส่งเสริมทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2566) ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น มีคุณค่าทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม และการดำรงชีวิต การส่งเสริมให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการศึกษาจึงเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงโรงเรียนกับชุมชน ทำให้การศึกษามีความหมายต่อชีวิตของผู้เรียนและชุมชนอย่างแท้จริง และยังเป็นการยกระดับคุณภาพการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม (ชลธิชา วัฒนกุล, 2565) ในกระบวนการทัศน์ใหม่ของการบริหารการศึกษา แนวคิด “การบริหารสถานศึกษาแบบเชิญชวน” (Invitational Education) ได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเน้นความเป็นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง มุ่งสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมความไว้วางใจ ความเคารพ ความตั้งใจ และการมองเห็นคุณค่าในตนเองของผู้เรียน ครู บุคลากร ผู้ปกครอง และชุมชน แนวคิดนี้ยังช่วยให้สถานศึกษาสามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน และบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่จังหวัดตาก เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ประกอบด้วยชาวไทยพื้นราบ ชาวไทยภูเขา และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ซึ่งล้วนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น ภาษา วัฒนธรรม การแพทย์แผนไทย หัตถกรรม และวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดตากจึงมีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน และเป็นเวทีเชื่อมโยงองค์ความรู้ท้องถิ่นเข้าสู่ห้องเรียน

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า การบริหารสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายแห่งยังขาดระบบที่ชัดเจน ขาดกรอบแนวคิดที่ยึดโยงกับการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นรูปธรรม และขาดความต่อเนื่องในการดำเนินการ ทำให้บทบาทของโรงเรียนในการเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ตามบริบทพื้นที่ยังไม่เกิดผลในเชิงประจักษ์เท่าที่ควร การนำแนวคิด “การจัดการศึกษาแบบเชิญชวน” มาประยุกต์ใช้กับบริบทของโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดตาก เพื่อพัฒนาแนวทางการบริหารที่ส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน งานวิจัยนี้ไม่ได้เพียงศึกษาความคิดเห็นหรือพฤติกรรมของผู้บริหารและครูเท่านั้น แต่ยังมุ่งสร้างแบบจำลองหรือแนวทางการบริหารที่สามารถประยุกต์ใช้ได้จริงในระดับพื้นที่ โดยมีความสอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของชุมชนและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ จากบริบทและปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษารูปแบบการบริหารสถานศึกษาแบบเชิญชวนเพื่อส่งเสริม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดตาก โดยมุ่งเน้นการสำรวจสภาพจริงของการบริหารในปัจจุบัน วิเคราะห์องค์ประกอบที่สำคัญ และนำไปสู่การพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของ โรงเรียนมัธยมศึกษาในพื้นที่ ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืนในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก
2. เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและข้าราชการครูผู้สอน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก ประจำปี พ.ศ. 2567 จำนวน 21 โรงเรียน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา 48 คน ข้าราชการครูผู้สอน 785 คนรวมทั้งสิ้น 833 คน (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด ตาก, 2567)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษาและข้าราชการครูผู้สอน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก ประจำปี พ.ศ. 2567 โดยใช้ตารางสำเร็จรูปของเครจซี่และมอร์แกน (Krejcie & Morgan, 1970) อ้างอิงใน สถิรพร เขวณชัย, 2561) เพื่อให้ได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 308 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารสถานศึกษา 48 คน โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) และข้าราชการครูผู้สอน จำนวน 260 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสอบถามสภาพและแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List)

ตอนที่ 2 สภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Rating Scale) ประกอบด้วย 5 ด้าน รวมทั้งสิ้นจำนวน 42 ข้อ

ตอนที่ 3 แนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก มีลักษณะเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) จำนวน 5 ด้าน ด้านละ 1 ข้อ รวมทั้งสิ้น 5 ข้อ

3. การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

3.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.2 สังเคราะห์ การจัดการศึกษาแบบเชิงชุมชน แบ่งออกเป็น 5 องค์ประกอบ ได้แก่ นโยบาย (policies) โปรแกรม (programs) กระบวนการ (processes) บุคคล (people) สถานที่ (places)

3.3 กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

3.4 สร้างแบบสอบถามฉบับร่างตามนิยามศัพท์เฉพาะ แล้วนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อพิจารณาความถูกต้องเหมาะสม ความสอดคล้อง ความครอบคลุมเนื้อหา ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม จากนั้นนำแบบสอบถามมาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามคำแนะนำของอาจารย์ที่ปรึกษา

3.5 ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) เพื่อตรวจสอบความสอดคล้อง ระหว่างนิยามศัพท์เฉพาะกับข้อคำถามและหาค่าดัชนีความสอดคล้องของแบบสอบถาม (Index of Item Objective Congruence: IOC) และความเหมาะสม ของภาษาของแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จำนวน 42 ข้อ ได้ค่า IOC ตั้งแต่ 0.67-1.00 โดยนำแบบสอบถามเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ซึ่งได้มาด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling)

3.6 ปรับปรุงแบบสอบถามให้มีความเหมาะสมตามค่า IOC และข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ โดยผ่านความเห็นชอบของอาจารย์ที่ปรึกษา

3.7 นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปทดลองใช้ (Try-out) กับผู้บริหารสถานศึกษา และข้าราชการครูผู้สอน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษากำแพงเพชร ที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจำนวน 30 คน เพื่อหาความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ของครอนบัค ผลปรากฏว่า ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับมีค่าเท่ากับ 0.939

3.8 นำผลการวิเคราะห์พิจารณาการปรับปรุงแก้ไขแล้วเสร็จ แล้วจัดพิมพ์แบบสอบถาม การศึกษาสภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก ฉบับสมบูรณ์เพื่อนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 ผู้วิจัยยื่นขอหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร ถึงผู้บริหารสถานศึกษาที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำแนกเป็นผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 21 คน รองผู้อำนวยการสถานศึกษา จำนวน 27 คน และข้าราชการครูผู้สอน จำนวน 260 คน รวมทั้งหมด 308 คนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.2 ผู้วิจัยส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์และแบบสอบถาม ซึ่งมีการระบุวันรับแบบสอบถาม คืนทั้งหมดจำนวน 308 ฉบับ ถึงสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก โดยผู้วิจัยส่งแบบสอบถามไปยังโรงเรียน จำนวน 308 ชุด ในรูปแบบ Google Form โดยกำหนดเวลาในการตอบแบบสอบถามและกลับคืนให้ผู้วิจัย ภายในระยะเวลา 7-21 วัน

4.3 ผู้วิจัยตรวจสอบจำนวนและความถูกต้องของแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืน เพื่อดำเนินการการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลตามขั้นตอนการวิจัยต่อไป โดยผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถาม ให้กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำนวน 308 ฉบับ ได้ฉบับที่สมบูรณ์กลับคืน จำนวน 308 ฉบับ คิดเป็น ร้อยละ 100

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ความถี่ และร้อยละ

5.2 วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับแบบสอบถาม การศึกษาสภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชวน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก โดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยแปลความหมายค่าเฉลี่ยช่วงคะแนน 5 ระดับ กำหนดเกณฑ์ ดังนี้ (บุญชม ศรีสะอาด, 2560)

ค่าเฉลี่ย 4.51-5.00 หมายถึง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.51-4.50 หมายถึง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 2.51-3.50 หมายถึง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.51-2.50 หมายถึง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00-1.50 หมายถึง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อยที่สุด

ผลการวิจัย

1) ผลการศึกษาสภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชวน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก

ตาราง 1 แสดงค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับและอันดับสภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชวน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาพรวม

ที่	สภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก	(n = 308)		แปลผล	อันดับที่
		($\bar{X}$)	(S.D)		
1	ด้านนโยบาย (policies)	4.35	0.38	มาก	2
2	ด้านโปรแกรม (programs)	4.35	0.40	มาก	3
3	ด้านกระบวนการ (processes)	4.36	0.41	มาก	1
4	ด้านบุคคล (People)	4.34	0.41	มาก	4
5	ด้านสถานที่ (Places)	4.33	0.40	มาก	5
รวม		4.34	0.40	มาก	

จากตาราง 1 พบว่า สภาพการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก ในภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.34, S.D.=0.40) เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านกระบวนการ (processes) อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.36, S.D.=0.41) รองลงมา คือ ด้านนโยบาย (policies) อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.35, S.D.=0.38) ด้านโปรแกรม (programs) อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.35, S.D.=0.40) ด้านบุคคล (People) อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =4.34, S.D.=0.41) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ด้านสถานที่ (Places) อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.33 , S.D.=0.40) ตามลำดับ

2. ผลการศึกษาแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ประสบการณ์ในการบริหารการศึกษาและบริหารสถานศึกษา จำนวน 5 คน มีแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก ดังนี้

2.1. ด้านนโยบาย (Policies) ผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทชุมชน โดยบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ มิใช่เพียงการแทรกเนื้อหาท้องถิ่นในแผนการสอน แต่ควรเป็นกระบวนการเปิดพื้นที่ให้ทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นครู นักเรียน ผู้ปกครอง ราษฎรชาวบ้าน หรือผู้นำชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ด้วยแนวทางที่เน้นความร่วมมือ โรงเรียนจะสามารถเปลี่ยนบทบาทตนเองเป็น “ศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน” ที่เชื่อมโยงการเรียนรู้กับชีวิตจริง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ผู้บริหารควรจัดเวทีนโยบายการศึกษาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม เพื่อเปลี่ยนจากบทบาท “ผู้สั่งการ” สู่ “ผู้ประสานงาน” ที่เปิดรับความคิดเห็นในการ

กำหนดทิศทางของโรงเรียนร่วมกัน ทำให้หลักสูตรเป็นภาพสะท้อนวิถีชีวิตของชุมชน และส่งเสริมความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

2.2. ด้านโปรแกรม (Programs) บทบาทสำคัญของผู้บริหารคือการเป็น “ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงวัฒนธรรม” โดยส่งเสริมการสร้างสื่อการเรียนรู้ที่มีชีวิต ซึ่งพัฒนาขึ้นจากฐานชุมชน และสะท้อนวิถีชีวิตท้องถิ่นอย่างแท้จริง กระบวนการนี้ต้องอาศัยความร่วมมือจากเครือข่ายผู้รู้ท้องถิ่น ครู และผู้เรียน พร้อมทั้งใช้ทำที่อ่อนนุ่มและเคารพในการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน การจัดการเรียนรู้ควรเน้นการผสมผสานระหว่างการบริหารแบบเชิญชวน (Invitational Leadership) และการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated Learning) โดยเฉพาะการเชิญปราชญ์ชาวบ้านเข้ามาร่วมพัฒนาสื่อที่มีความหมายและสามารถถ่ายทอดอัตลักษณ์ของท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง การอบรมครูควรจัดในรูปแบบการมีส่วนร่วมกับชุมชน เพื่อให้ครูมีทักษะและมุมมองที่สามารถออกแบบกิจกรรมที่สอดคล้องกับทุนวัฒนธรรมในท้องถิ่นได้อย่างลึกซึ้ง

2.3. ด้านกระบวนการ (Processes) ผู้บริหารควรส่งเสริมให้เกิดพื้นที่การ “เล่าเรื่อง” ภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ของชุมชนในโรงเรียน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการฟื้นฟู “เสียงของท้องถิ่น” และปลูกฝังทักษะสำคัญ เช่น การฟังอย่างลึกซึ้ง และการเห็นคุณค่าในวัฒนธรรมรอบตัว นอกจากนี้ ผู้บริหารยังควรสนับสนุนให้มีการนำเรื่องเล่าเหล่านี้เข้าสู่สื่อสมัยใหม่ เช่น TikTok, YouTube, Podcast หรือเพจโรงเรียน เพื่อเป็นเวทีการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชนในยุคดิจิทัล อีกทั้งควรสร้างเครือข่ายพันธมิตรทางภูมิปัญญา ที่ทำให้ชุมชนมีบทบาทมากกว่าการเป็นแหล่งข้อมูล แต่เป็นเจ้าขององค์ความรู้ร่วมกับโรงเรียนอย่างแท้จริง

2.4. ด้านบุคคล (People) การบริหารสถานศึกษาที่เน้นภูมิปัญญาท้องถิ่นต้องเริ่มจากการยอมรับและให้คุณค่ากับ “ปราชญ์ชาวบ้าน” โดยเชิญเข้ามาเป็น “ผู้สอนร่วม” (Co-teacher) อย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงวิทยากรชั่วคราว ต้องมีส่วนร่วมตั้งแต่การออกแบบเนื้อหาการพัฒนาหลักสูตร ไปจนถึงการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ความร่วมมือระหว่างผู้บริหาร ครู ปราชญ์ และชุมชน ต้องมีข้อตกลงร่วมที่ชัดเจน มีระบบประเมินผล และกลไกสนับสนุนอย่างโปร่งใส นอกจากนี้ ควรนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาสร้าง “เครือข่ายภูมิปัญญาออนไลน์” เพื่อเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเผยแพร่องค์ความรู้จากทุกภาคส่วนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2.5. ด้านสถานที่ (Places) ผู้บริหารควรเป็น “ผู้ประสาน” ที่เชื่อมโยงโรงเรียนกับแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยโรงเรียนต้องทำหน้าที่ร่วมใช้ ร่วมรักษา และสร้างคุณค่าจากพื้นที่จริงในชุมชน เช่น วัด ตลาด บ้านเรือน ป่า หรือท้องนา ซึ่งล้วนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต ผู้บริหารต้องลงพื้นที่ด้วยตนเอง เพื่อเข้าใจบริบทและวิถีของชุมชนอย่างลึกซึ้ง พร้อมเปิดโอกาสให้ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ร่วมกันจัดกิจกรรมอนุรักษ์ภูมิปัญญาในรูปแบบที่จับต้องได้ การบริหารสถานศึกษาในลักษณะนี้ คือการสร้างโรงเรียนให้เป็น “ศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน” ที่เน้นความสัมพันธ์ ความต่อเนื่อง และการเติบโตไปพร้อมกับชุมชน

อภิปรายผล

1. ผลของการศึกษาสภาพและแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก ในภาพรวมทุกข้อ อยู่ในระดับมาก พบว่า ด้านกระบวนการ (processes) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุดคือ ด้านสถานที่ (Places)

1.1 ด้านกระบวนการ (Processes) มีค่าเฉลี่ยสูงสุด สะท้อนถึงการบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบจากทุกภาคส่วน เชื่อมโยงกับบริบทชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดของอรนุช ลิ้มศิริ (2549), Fullan (2007), วิจิต กิตติวงศ์ (2562) และพนมพร พรหมสุวรรณ (2559) ที่เน้นกระบวนการบริหารต้องยืดหยุ่น ต่อเนื่อง และสนับสนุนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

1.2 ด้านสถานที่ (Places) มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด สะท้อนข้อจำกัดด้านสภาพแวดล้อมที่ยังไม่เอื้อต่อการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งด้านความสะอาด ความปลอดภัย และบรรยากาศการเรียนรู้ สอดคล้องกับแนวคิดของกานต์ กาญจนภรณ์ (2563), อรุณ ลิ้มศิริ (2549), นิรมล ศตวุฒิ (2551), Casey (1997) และ Urry & Larsen (2011) ที่ชี้ว่าสถานที่คือพื้นที่แห่งประสบการณ์และอารมณ์ ผู้บริหารจึงควรให้ความสำคัญกับการปรับปรุงสถานที่ทั้งกายภาพ เทคโนโลยี และบรรยากาศทางสังคมวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้

2. จากการศึกษาแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก พบว่า สำนักงานเขตพื้นที่ และผู้บริหารสถานศึกษา ควรได้รับการส่งเสริมการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

2.1 ด้านกระบวนการ (Processes) สถานศึกษาบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน เน้นการเรียนรู้จากบริบทจริง สอดคล้องกับแนวคิดของ Hoy & Miskel (2008) และแนวทาง Lifelong Learning

2.2 ด้านนโยบาย (Policies) ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์เปิดกว้าง สนับสนุนการจัดทำแผนและหลักสูตรที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่น มุ่งสร้างคุณค่าให้ชุมชน ตามแนวคิดผู้นำเชิงเปลี่ยนแปลงของ Fullan (2001)

2.3 ด้านโปรแกรม (Programs) โรงเรียนออกแบบกิจกรรมเชื่อมโยงกับชุมชน เช่น โครงการวิถีชาติพันธุ์ งานบุญประเพณี สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ Kolb (1984)

2.4 ด้านบุคคล (People) ครู นักเรียน และปราชญ์ชาวบ้านร่วมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ผู้บริหารเป็นผู้นำเครือข่ายเชื่อมโยงคน แหล่งข้อมูล และเทคโนโลยี ตามแนวคิด Connectivism (Siemens, 2005) และ Giddens (2006)

2.5 ด้านสถานที่ (Places) โรงเรียนเปิดพื้นที่เรียนรู้และพื้นที่ทางสังคมร่วมกับชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ Casey (1997), Urry & Larsen (2011) และนักวิชาการไทย ที่มองว่าสถานที่เป็นพื้นที่แห่งประสบการณ์ ความภาคภูมิใจ และแรงบันดาลใจในการเรียนรู้.

ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ระดับสถานศึกษา

1.1 ผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก ควรนำนโยบายและแนวทางการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นไปปรับใช้ โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครู ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และปราชญ์ท้องถิ่นในการออกแบบกิจกรรมและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกัน เพื่อเสริมสร้างคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืนบนฐานวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น

1.2 ครูผู้สอนควรประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการออกแบบการจัดการเรียนรู้ เช่น การจัดกิจกรรมเรียนรู้จากชุมชน (community-based learning) การเชิญวิทยากรท้องถิ่น หรือการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับสาระการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาทักษะชีวิต ทักษะทางสังคม และเสริมสร้างความภาคภูมิใจในชุมชนของผู้เรียน

2. ระดับหน่วยงานต้นสังกัด

2.1 สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาตาก ควรกำหนดให้แนวทางการบริหารแบบเชิงชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหนึ่งในแนวนโยบายและแนวทางส่งเสริมการจัดการศึกษาในพื้นที่ พร้อมทั้งสนับสนุนโรงเรียนให้จัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับชุมชน

2.2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระดับเขตพื้นที่เป็นประจำ เพื่อเปิดโอกาสให้โรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารแบบเชิงชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ถ่ายทอดประสบการณ์ และเพื่อสร้างเครือข่ายโรงเรียนที่ใช้แนวทางเดียวกันในระดับเขตและจังหวัด

3. ระดับชุมชนและนโยบายสาธารณะ

3.1 หน่วยงานท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และภาคประชาสังคมในจังหวัดตาก ควรใช้ผลการวิจัยนี้เป็นข้อมูลอ้างอิงในการจัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่และร่วมมือกับสถานศึกษาในโครงการที่เชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการศึกษา เช่น โครงการฝึกอาชีพ งานวิจัยในชุมชน หรือหลักสูตรท้องถิ่น

3.2 สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในพื้นที่ควรนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ในการจัดหลักสูตรฝึกอบรมหรือพัฒนาวิชาชีพสำหรับครูและผู้บริหารสถานศึกษาเกี่ยวกับการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นและการบริหารแบบเชิงชุมชน เพื่อขยายผลในระดับจังหวัดและภาคเหนือ

3.3 เสนอให้หน่วยงานระดับชาติ เช่น สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา หรือ กระทรวงศึกษาธิการ นำข้อค้นพบไปใช้ในการจัดทำแนวนโยบายส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษาในพื้นที่ชายขอบ หรือพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อยกระดับความเสมอภาคและคุณภาพการศึกษาอย่างทั่วถึง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษา ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการบริหารสถานศึกษาแบบเชิงชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการศึกษา

2.2 ควรมีการศึกษา ความต้องการจำเป็นของผู้บริหารสถานศึกษาและข้าราชการครูผู้สอนในการพัฒนาทักษะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารแบบเชิงชุมชน เพื่อส่งเสริมศักยภาพในการประสานความร่วมมือกับชุมชน และขับเคลื่อนการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กานต์ กาญจนารณ์. (2563). สิ่งแวดล้อมทางกายภาพกับการเรียนรู้ของผู้เรียน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชลธิชา วัฒนกุล. (2565). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์การศึกษาเพื่อการพัฒนา.
- ชัยวัฒน์ วงศ์มาลี. (2561). การจัดสภาพแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน. กรุงเทพมหานคร.
- นิรมล ศตวุฒิ. (2551). นโยบายและการวางแผนการศึกษา: แนวคิดและการประยุกต์ใช้. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พนมพร พรหมสุวรรณ. (2559). การนิเทศแบบเชิงชุมชน. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 15(2), 1–15.
- วิจิต กิตยวงศ์. (2562). การบริหารสถานศึกษาในยุคการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีระวัฒน์ อนวัชพงศ์. (2565). การพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรในโรงเรียนสู่ความเป็นมืออาชีพ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์การศึกษาไทย.
- สธิพร เขานันชัย. (2561). การวิจัยทางการศึกษา: แนวทางการเลือกกลุ่มตัวอย่างและการใช้ตารางของ Krejcie & Morgan. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิชาการ.
- สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก. (2567). รายงานข้อมูลบุคลากรทางการศึกษา จังหวัด ตาก ประจำปี พ.ศ. 2567. ตาก: สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก. เรียกใช้เมื่อ เมษายน 3, 2568 จาก <https://www.takpeo.go.th/>
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2566). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2566–2580. กระทรวงศึกษาธิการ. เรียกใช้เมื่อ เมษายน 3, 2568 <https://www.onec.go.th/>

- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดตาก. (2565). รายงานภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดตาก. ตาก: กระทรวงวัฒนธรรม. เรียกใช้เมื่อ เมษายน 9 2568 จาก <https://tak.m-culture.go.th/th/>
- อรนุช ลิ้มตศิริ. (2549). นโยบายและการวางแผนการศึกษา. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Casey, E. S. (1997). *The fate of place: A philosophical history*. University of California Press.
- Fullan, M. (2001). *The new meaning of educational change* (3rd ed.). Teachers College Press.
- Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change* (4th ed.). New York, NY: Teachers College Press.
- Giddens, A. (2006). *Sociology* (5th ed.). Polity Press.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2008). *Educational administration: Theory, research, and practice* (8th ed.). McGraw-Hill.
- Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice-Hall.
- Satiraporn Chaowchai. (2018). *Research methodology in behavioral and social sciences*. Bangkok: Chulalongkorn University Press. (In Thai)
- Krejcie & Morgan, (1970). as cited in Satiraporn Chaowchai, 2018
- Siemens, G. (2005). *Connectivism: A learning theory for the digital age*. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10.
- Urry, J., & Larsen, J. (2011). *The Tourist Gaze 3.0*. Sage Publications.